ÎNVĂȚĂMÂNTUL DE ARHITECTURĂ

Stabilirea învățământului românesc de arhitectură și influența *École des Beaux-Arts*

drd. arh. Ioana Naniș

Despre autor

Ioana Naniș s-a format ca arhitect, iar în prezent descoperă dimensiunea pedagogică a arhitecturii prin activitatea de îndrumare desfășurată în cadrul UAUIM și dimensiunea creativă prin studiul design–ului de obiect în proiectul personal refraktar. Lucrarea doctorală desfășurată în prezent privește către École des Beaux-Arts și învățământul de arhitectură în România.

Introducere

Odată cu celebrarea a numeroase personalități reprezentative pentru educația de arhitectură în România, în acest an se împlinesc și 120 de ani de la un moment de tranziție în evoluția școlii. Anul 1904 marchează încheierea învățământului de arhitectură desfășurat în cadrul *Școlii de Belle Arte* din București, prin *Școala Națională de Arhitectură* și organizarea acestuia în formula independentă a *Școlii Superioare de Arhitectură*. Un prilej bun să observăm relația stabilită între educația de arhitectură, *Școala de Belle-Arte* din București și *École des Beaux-Arts*[1] din Paris. În abordarea acestei teme, două subiecte necesită o introducere în context, considerând perioada secolului al XIX – lea. Primul tratează situația învățământului în domeniu în perioada menționată, iar al doilea se referă la pătrunderea influenței franceze pe plan local. Articolul urmărește în paralel aceste două planuri, căutând să identifice elementele care au contribuit la transmiterea influenței franceze în învățământul românesc de arhitectură și continuitatea lor, până la momentul Primului Război Mondial.

Învățământul de arhitectură în context local

Pe plan local educația în domeniu încă nu era dezvoltată. Începea să se stabilească abia în 1831 prin Regulamentele Organice, care însă nu se refereau la învățământul superior. Acest lucru se schimbă spre jumătatea secolului când este urmărită înființarea unei *școli de inginerie pentru poduri și șosele, agrimensură și arhitectură*[2]. Cu toate acestea, românii doritori să specializeze în domenii artistice, tehnice, chiar și arheologice, se îndreptau către orașe europene, precum Viena, Roma, Berlin sau Paris. Pentru studiul arhitecturii cei mai mulți urmau cursurile 'școlei de bele-arte'[3] din Franța, o practică care avea să devină tradiție, pornită de Dumitru Berindei[4] și urmată până la finalul secolului de o serie consistentă de tineri[5] care căutau educația specială în domeniul arhitecturii îndreptată către 'frumos' – considerată pe plan local o calitate secundară[6].

Influența franceză și influența *École des Beaux-Arts*

Această migrație a tinerilor români către Paris pentru desfășurarea studiilor face parte dintr-o serie de mijloace prin care influența franceză a pătruns pe plan local. Reprezenta însă doar o componentă a unui fenomen mai extins, care privea societatea și cultura, arhitectura fiind de fapt, 'cel mai puternic și pur'[7] vehicul de transmitere, prin comparație cu celelalte domenii artistice. Ana–Maria Zahariade precizează că influențele franceze au pătruns începând cu jumătatea secolului al XVIII – lea și s-au diminuat odată cu Al Doilea Război Mondial, fiind concentrate, până la 1918, în special în Moldova și Țara Românească.[8] Manifestate în trei etape, în cea finală erau susținute

de către ambele părți sub forma unui schimb cultural, iar *"... efectul final și cel mai important (...) a fost modernizarea civilizației locale, dezvoltarea de instrumente culturale și economice și stabilirea unui sistem european de valori."*[9] Astfel, principalele canale care au susținut transferul dinspre Franța au fost influența *ideologică*, cea *École des Beaux-Arts*, *modernizarea urbană* și cea *vizuală, imitativă*.[10] După jumătatea secolului al XIX – lea, influența *École des Beaux-Arts* e prezentă atât prin prin intermediul arhitecților francezi, foști studenți ai școlii pariziene, invitați să profeseze în România, cât și prin cei români întorși în țară[11].

Influența *École des Beaux-Arts* – înființarea școlii românești

Poate primul indiciu al influențelor școlii franceze sunt ideile prezentate de Dumitru Berindei la întoarcerea sa din Paris, în publicația *Despre arte și despre cultura lor în țara Românescă* din 1862 și reluate de Ștefan Ciocârlan în *Analele Arhitecturii*. Ele se concentrează asupra sistemului educațional artistic și aduc în prim plan necesitatea înființării a două școli speciale de desen și a două școli de arte frumoase în care să se desfășoare studiile teoretice, practice și istorice, atât în domeniul arhitecturii cât și în domeniile picturii și sculpturii.[12] Formarea celor două școli de arte frumoase s-a materializat într-o formă inițială la Iași în 1860, printr-un decret semnat de Alexandru Ioan Cuza și apoi mai concret în 1864, când s-a stabilit și regulamentul lor de funcționare.[13] În paralel, prin decretul de la 1 octombrie se deschidea la București *Școala de Ponți și Șosele, de Mine și Arhitectură*. Așa cum menționează Grigore Ionescu, 'școala nu a funcționat decât doi ani'[14] și a

avut ca scop principal instruirea inginerilor, care ar fi dobândit cunoștințe și despre arhitectură. Drept urmare, o parte dintre cei care au urmat cursurile *Școlii de Ponți și Șosele, de Mine și Arhitectură* la București alegeau ulterior să își completeze cunoașterea arhitecturală și se îndreptau către cea mai prestigioasă școală artistică a momentului, *École des Beaux–Arts* din Paris. Două exemple în acest sens sunt Ion. D. Berindei[15] (fiul lui Dumitru Berindei) și Ion Mincu[16], care urma să devină primul arhitect român diplomat la Paris și al treilea arhitect străin cu aceast titlu[17]. Cât despre *Școala de Belle–Arte* de la București, cu toate că secția de arhitectură se regăsește în primul regulament oficial, cel publicat în 1864, în realitate ea nu era funcțională. Abia în anul următor se înscriu un număr foarte redus de studenți, imediat înainte să fie întreruptă finanțarea școlii.[18] În completare, Grigore Ionescu afirmă că după acești următori ani în care studiile nu s-au desfășurat din cauza lipsei elevilor și slabei finanțări, secția de arhitectură a școlii *Belle–Arte* este suprimată la finalul anului 1867 și se va întoarce în această instituție abia peste treizeci de ani.[19] Cinci ani mai târziu de la suprimarea secției din școala artistică, este demarată o tentativă de a integra învățământul de arhitectură în *Facultatea de Științe* din București, cu scopul de a oferi 'cunoștințele indispensabile unui arhitect sau constructor de edificii publice'[20]. Cu toate că programul era mai bine pus la punct față de cel inițial, el nu a fost aplicat, iar în 1876 Consiliul permanent al Ministerului Instrucțiunii decidea că locul învățământului de arhitectură este în școlile artistice, aflate în nevoie de o reorganizare, care avea să fie conturată de Theodor Aman (atunci director al școlii artistice), Mihai Căputineanu și Alexandru Orăscu[21]. Noul regulament de funcționare,

publicat în Monitorul Oficial din 1883, elimina condiția dificilă de admitere regăsită în programul de studii și venea cu adăugiri la regulamentul din 1864. După revizuirea regulamentului, sprijinul instituțiilor a întârziat să apară, fapt ce a declanșat o serie de reacții din partea arhitecților și artiștilor români, manifestate în primul rând printr-un memoriu dedicat ministrului instrucțiunii publice.[22] În memoriu se atrage atenția asupra absenței studiilor de arhitectură din *Școala de Belle-Arte*, este criticat modul de organizare, stabilit 'după modelul și programul celei de la Paris' însă cu numeroase lipsuri și afirmă că ar fi irațională înființarea unor cursuri de arhitectură în alte școli decât cele artistice.[23] Așadar, în acest moment al secolului, învățământul românesc de arhitectură nu se regăsește ca secție nici în școala artistică, nici în școala tehnică, cu toate că există o preferință pentru încadrarea acestuia în rândul primei categorii.[24]

Influența *École des Beaux-Arts* – înființarea *Societatea Arhitecților Romîni* și legături între foști elevi români și maeștrii francezi

La trei ani de la publicarea memoriului, se decide de către *Societatea Arhitecților Romîni* stabilirea unei școli particulare de arhitectură. Înființarea societății în sine, în anul 1891, reprezintă o influență externă, fiind stabilită în urma sugestiilor a doi arhitecți străini, Edmond de Jolly, de origine franceză, și Paul Wallot[25], de origine germană, la primul banchet al arhitecților români[26]. De asemenea, la momentul înființări existau doi arhitecți foști studenți ai *Beaux–Arts* care erau membrii în societăți franceze. Ion Mincu făcea parte din *Société des anciens élèves de l'École speciale d'architecture fondée par*

E. Trelat (A. E. T.) iar Ion D. Berindey era membru al *Société des Architectes diplômés par le gouvernement (A.D.G.)*.[27] Câteva corespondențe și anunțuri publicate în *Analele Arhitecturii* din acea perioadă demonstrează legătura strânsă menținută de arhitecții români *ancien élèves des Beaux-Arts* și *patrons*, maeștrii lor. Își trimiteau scrisori pentru a dezbate aspecte ale practicii[28], pentru a anunța victorii ale elevilor români (fie în țară, fie la Paris) și nu în cele din urmă erau invitați în funcții onorifice ale noii societăți a arhitecților români. Printre membrii străini invitați să ia parte se numărau și conducători ai atelierelor franceze precum Julien Guadet, Léon Ginain, Jean–Louis Pascal, Honoré Daumet, Émile Trélat.[29] De asemenea, printre corespondențe observăm o mândrie a acestora în ceea ce privește comunitatea foștilor elevi români, regăsită într-un schimb de scrisori dintre Dumitru Maimarolu și Julien Guadet, despre câștigarea competiției internaționale pentru Camera Deputaților și Senatului din 1879, de către Maimarolu. Guadet numește grupul de artiști care s-a format în această țară 'o adevărată colonie artistică franceză' și consideră premiul câștigat de acesta drept un omagiu adus educației școlii franceze, pe care o descrie *"tot atât de aptă și mai mult chiar de cît oricare alta, a produce arhitecți capabili de a resolva în mod practic dificultățile unui program important, a mulțumi de odată cerințele artistice și trebuințele multiple de dispoziția și construcția unui edificiu ala de complex ca un palat de Parlament"*[30].

Influența *École des Beaux-Arts* – *Școala de Arhitectură a Arhitecților Români,* regulamentele românești și franceze

Regulamentul *Școlii de Arhitectură a Arhitecților Români* este publicat în *Analele Arhitecturii* din mai–iunie 1892, după o serie de dezbateri interne ale societății asupra denumirii, programei și a modelului educațional care urma să fie aplicat (cel francez sau cel german) și revizuit în 1893.[31] El se baza pe ultimul regulament, alcătuit în 1883 și rectificat în 1884, dezvoltate pornind de la cel din 1864. Regulamentele românești preiau o structură similară cu cele franceze, se regăsesc elemente comune, însă nu sunt identice, ci oferă adaptări la 'obiectivele pragmatice ale perioadei'[32]. Un exemplu în acest sens este delimitarea etapelor de studiu după model francez, prin *seconde classe* și *première classe*, dar definite temporal și redenumite în funcție de calificarea pe care urmau să o primească la finalizarea fiecăreia (arhitecți și conductori – desenatori).[33] Elementele comune regăsite pornesc de la terminologia utilizată și continuă cu metodele de instruire, evaluare și condițiile necesare pentru promovarea etapelor. În cele locale se utilizează o serie de termeni preluați din sistemul pedagogic francez, precum 'valori' – după *valeurs* (ceea ce am considera astăzi drept credite) sau *loge*[34] – compartimentele de dimensiuni reduse în care elevii își desenau schițele – *esquisse*, fără a primi vizitatori sau ajutor extern. De altfel, schița făcea parte din una din probele definitorii ale pedagogiei franceze, alături de proiecte – *projet rendu* și concursul final, *Prix de Rome*, concretizat cu o bursă de studiu la Roma, destinat exclusiv elevilor francezi.[35] Aceste elemente organizatorice și pedagogice se regăsesc și în sistemul românesc. Două diferențe se observă: în cazul concursului de

bursă, care apare dedicat arhitecților români abia începând cu regulamentul școlii private și nu este menționată călătoria de studiu[36] și în ceea ce privește absența din regulamentul local a unor lucrări practice dedicate materiilor științifice (regăsite în cel francez) – matematica, geometrie descriptivă, stereotomia, perspectiva, aceste subiecte fiind menționate doar sub forma unor studii teoretice.[37] În ambele sisteme pedagogice importanța proiectelor era stabilită prin gradul de dificultate al probelor, detereminat de timpul necesar în alcătuirea propunerii[38].

***Școala Națională de Arhitectură – secția Școlii de Belle Arte*, București (1897 – 1904)**

Școala funcționează cu regularitate în această formulă timp de cinci ani. Așa cum precizează și Grigore Ionescu, în această perioadă instituția n-a cerut și n-a primit sprijin financiar din partea statului.[39] În ciuda acestui fapt, în școala particulară începea să se contureze atmosfera pe care o parte din maeștrii școlii românești o cunoșteau în școala franceză, prin formarea și desfășurarea elementului central – atelierele[40]. Datorită rezultatelor și succesului de care se bucura, școala societății atrage atenția instituțiilor publice care propun restabilirea educației de arhitectură într-un cadru oficial, prin reînființarea secției de arhitectură a școlii de *Belle-Arte*.[41] Cu toate că unii dintre elevii care au urmat școala locală a Societății au continuat studiile la Paris, meritul ei principal a fost de a fi pregătit 'pentru prima oară, specialiștii atât de necesari societății sfârșitului de veac, aflată în plin avânt al dezvoltării sale moderne'[42]. Astfel, școala particulară denumiră *Școala de Arhitectură a*

Arhitecților Români a reprezentat primul pas în formarea unei școli oficiale sprijinită de stat, în 1897. ***Școala Națională de Arhitectură*** continua ‘metodele și experiența fostei școli particulare a Societății Arhitecților, având însă o nouă conducere (…) și un nou corp profesoral’[43]. Printre noii membrii ai conducerii erau Ion Mincu, Ermil Pangratti și Grigore Cerchez, numiți de Ion Trăiănescu ‘cele trei mari figuri de profesori care au pus temelia solidă a învățământului arhitectural’[44]. În ciuda faptului că începuse să se contureze o reală educație specializată în domeniu, tinerii români încă se îndreptau către Paris pentru a studia arhitectura. Spre exemplu, Paul Smărăndescu rămâne în școala românească de la înscrierea sa, din 1899, până în 1902, un an mai târziu fiind admis în secția de arhitectură a școlii franceze.[45]

Elementele organizatorice, administrative și pedagogice din sistemul școlii particulare sunt continuate și în noul cadru, cel oficial. Rămâne stabilită delimitarea titlurilor în funcție de cele două secțiuni (conductor de lucrări și arhitect), împărțită de cele trei etape (*pregătitoare* – pentru cunoașterea teoretică elementară și deprinderea desenului, cea a *constructorilor* – pentru cunoașterea tehnico-constructivă și în cele din urmă, cea a *arhitecților* – pentru aprofundarea cunoștințelor teoretice și practice înspre rezolvarea ‘artistică a problemelor mari din domeniul arhitecturii’)[46]. Chiar dacă în perioada aceasta a școlii începe să fie promovată arhitectura stilului național, școala românească încă este influențată puternic de concepțiile *Beaux–Arts*.[47] Așa cum afirmă Simion Vasilescu despre o anumită temă de proiect din 1900, majoritatea propunerilor erau alcătuite ‘în clasic’, doar cele din atelierul lui Ion Mincu erau concepute ‘în stil romanic și românesc’[48].

Tranziția către instituția independentă – *Școala Superioară de Arhitectură* (1904 – 1916)

Așa cum am menționat și în introducerea textului, anul 1904 marchează desprinderea învățământului de arhitectură de instituția *Belle–Arte* și încadrarea ei într-o formă independentă prin *Școala Superioară de Arhitectură*. Tranziția a avut loc datorită unor neajunsuri pe care le înfrunta, în ciuda stabilirii mai concrete a nucleului sistemului francez, atelierele. Dincolo de lipsurile materiale ale secției, argumentele separării priveau caracterul particular al studiului arhitecturii și rolul său în practică. În acest sens, este notabilă mențiunea lui Petre Antonescu care se referă la conștientizarea arhitecturii drept o disciplină 'strâns legată de evoluția vieții'[49], justificând întocmai caracterul ei individual și dinamic. Așadar, acest cumul de factori a condus către detașarea de școala artistică și afirmarea învățământului de arhitectură într-o formă independentă, prin formarea școlii superioare speciale.

Învățământul a rămas delimitat în aceleași secții care se regăseau în *Școala Națională,* iar conținutul urmărea 'partiuri clasice și academice'[50]. Traianescu menționează că în prima perioadă a școlii învățământul se concentra asupra 'artei de a clădi'[51] iar în cea de-a doua insista asupra stilului românesc prin descoperirea edificiilor locale, în special cele ecleziastice. Însă tranziția nu a reprezentat doar un moment de schimbare a cadrului instituțional, ci și o perioadă în care stilul românesc începe să se contureze în planul educațional. Spre exemplu, în anul al treilea al secției de arhitectură sunt incluse *Relevări după monumente naționale*, prin care se urmărește 'punerea în contact a elevilor cu vechile clădiri, care au însemnătate istorică și familiarizarea lor

cu elementele arhitecturii naționale'[52]. Cu toate acestea, nu se renunță la elementele preluate din pedagogia franceză, în secția preparatoare fiind păstrate exercițiile analitice, adică lucrările practice care abordau studiul clasicului și neoclasicului francez.[53]

De asemenea, și în temele proiectelor încă se regăsesc programe care datorită amplasamentului în context urban sau a caracterului lor, cultural sau public, încă este utilizat limbajul academic francez, specific secolului al XIX – lea. Nicolae Lascu menționează că acestea 'reprezintă o recunoaștere explicită, și poate cea mai clară, a limitelor noii arhitecturi'[54]. Tot el menționează că în aceste programe de arhitectură, mai complexe, apropierea de regulile compoziționale academice rămâne evidentă, atât la nivelul clădirilor cât și ansamblurilor, în care se observă rigiditatea planimetrică sporită, subordonată axelor și simetriei perfecte. Așadar, programele de dimensiuni mari în care se încearcă integrarea stilului românesc ajung să integreze elementele stilului în 'manieră supra-dimensionată', în 'asocieri incoerente din punct de vedere formal', dar și 'elemente din epoci și proveniențe dintre cele mai diferite (românești, orientale, dar și occidentale)[55]. Alături de scopul principal al acestei perioade, de a face cunoscută arhitectura locală, o acțiune semnificativă a fost extinderea continuă a experimentării formelor naționale în programe de arhitectură cât mai diverse, desfășurată în paralel cu adaptarea programelor introduse în studiul școlii.[56] Însă în ciuda acestor eforturi, este interesant faptul că în prima jumătate a secolului al XX – lea, școala românească de arhitectură poate fi caracterizată drept "*Beaux*–Arts–istă în fond și neo – românească în formă".[57]

Concluzie

Așadar, în secolul al XIX–lea, influența *Beaux–Arts* se resimte puternic, fiind susținută de un fenomen mai amplu, atât cultural cât și socio–economic. Își face apariția în primul rând prin intermediul schimbului dintre tinerii români care pleacă să studieze la Paris și prin arhitecții francezi care vin să practice arhitectura pe plan local. În al doilea rând, e susținută de elevii români ai școlii franceze, care întorși în țară și încurajați de arhitecți străini formează prima societate și ulterior *Școala de Arhitectură a Arhitecților Români*, bazată pe reglementările instiutuției franceze însă adaptate contextului. Cu toate că de la *École des Beaux-Arts* se întorc cu un model (atât în ceea ce privește metoda cât și conținutul), de la înființarea școlii private în 1892 până la Primul Război Mondial când devenise o instituție oficială – *Școala Superioară de Arhitectură*, în fiecare etapă a școlii se stabilesc gradual elemente ale stilului național. Chiar și în această situație, influențele *Beaux–Arts* și prezența academicismului francez rămân prezente, deoarece sunt recunoscute limitările adaptării noului stil în fața anumitor tipologii arhitecturale, în special ale celor care dețin caracter cultural sau public. Astfel, o serie de elemente stilistice dar și pedagogice franceze, precum metoda compozițională, rigiditatea planimetrică sporită, subordonată axelor și simetriei perfecte, dar și metodele grafice utilizate în reprezentarea proiectelor, rămân stabilite chiar și la reluarea studiilor, în 1918.

Note

1 Pentru o prezentare a istoriei școlii și a sistemului în sine se poate vedea *Modelul École des Beaux-Arts*. Școala școlilor*?* în Băncescu, I., Belenyi, A. and Stoian, I. *2,14 Tipuri de Şcoli de* arhitectură, Bucureşti: Editura Universitară 'Ion Mincu', 2016, pp. 39–41.

2 Ionescu, Grigore. *75 de ani de învățământ Superior de Arhitectură*, de Grigore Ionescu. București: Editura Institutului de Arhitectură 'Ion Mincu', 1973, p. 32.

3 Ciocârlan, Ștefan. "Dumitru Berindeiu" în *Analele arhitecturei* și *a artelor cu care se leagă*, București: Tipografia Curții Regale F. Göbl FII, 1890, ianuarie, p. 4 – 5. În dosarele individuale ale elevilor școlii franceze, primul arhitect născut în România este Gaëtan Bourelly, de origine italiană sau egipteană, așa cum e menționat în fișa matricolă *École des Beaux-Arts* – AJ/52/356 – Archives nationales de France.

4 Marie–Laure Crosnier Leconte îl menționează pe Dumitru Berindei drept primul român atât prin locul nașterii cât și prin locul în care și-a desfășurat activitatea profesională, în Crosnier Leconte, Marie–Laure. *L'Enseignement de l'architecture en France et les élèves étrangers : le cas Roumain*, pp. 81 – 101 în Revue Roumaine d'histoire de l'art – série Beaux–Arts, tomes XXXVI – XXXVII, 1999 – 2000. Editura Academiei Române, p. 81.

5 O parte din cei care l-au urmat, până în 1885, sunt Mihai Capuțineanu, Alexandru Săvulescu, Ion Mincu, Ion N. Socolescu, Constantin Băicoianu, Leonida Negrescu, Dumitru Maimarolu, Ștefan Ciocârlan, Radu Nedelescu, George Sterian. Informații din dosarele individuale ale elevilor din arhiva *École des Beaux-Arts – Archives de l'École nationale supérieure des Beaux-Arts (1793-années 1970)*.

6 Ionescu, *op.cit.*, p. 31.

7 Zahariade, Ana–Maria. French Influences on Romanian architecture. *11*(33), 347-365. https://doi.org/10.1177/095715580001103305, p. 352.

8 Ibid., pp. 347, 349.

9 Ibid., p. 351.

10 Ibid., pp. 353–357.

11 Ibid., p. 354. Așa cum menționează Ana-Maria Zahariade, o parte din ei alegeau să se pregătească în ateliere private pentru a deveni conștienți de 'realitatea socială și rolul profesional'.

12 "Crearea a doue ***şcoli special de desemn*** în Iaşi şi Bucureşti, pentru măestriile ce se reazimă pe desemn şi pe matematicele aplicate." și "Crearea a doue școli de arte frumóse în Iaşi şi Bucureştri în care să se studieze ***architectura,*** pictura şi sculptura. În aceste școli studiile să fie **teoretice, practice** şi **istorice**." în Ciocârlan, *loc. cit.*

13 Ionescu, *op. cit.*, p. 34.

14 Ibid., pp. 35–36.

15 Constantin, Paul, *Dicționar universal al arhitecților*, Editura Științifică și Eniclopedică, București, 1986, p. 40.

16 Caffé, Mihail, *Arhitectul Ion Mincu*, Editura Științifică, 1960, p. 21 – 22.

17 Crosnier Leconte, *op. cit.*, p. 83.

18 Ionescu, op. cit., p. 38–39.

19 *Ibid.*, p. 40.

20 *Ibid.*, p. 42.

21 *Ibid.*, p. 43.

22 *Ibid.*, p. 43. Memoriul era alcătuit de o serie de arhitecți, majoritatea foști studenți ai școlii franceze – Ion Mincu, Ion N. Socolescu, Dumitru Maimarolu, Constantin Băicoianu, Alexandru Săvulescu, George Sterian, George Mandrea și Ștefan Ciocârlan.

23 Memoriul scris în primele luni ale anului 1888 este prezentat începând de la pagina 25 în Ciocârlan, Ștefan, "Arhitectura și școlele de Bele-Arte" în *Analele arhitecturei* și *a artelor cu care se leagă*, București: Tipografia Curții Regale F. Göbl FII, 1890, p. 27.

24 Ibid., loc.cit.

25 Despre încurajarea lui Paul Wallot, în timpul judecării concursului internațional pentru Palatul Camerei și Senatului din 1879: "În discursul său, a găsit că e un ce cu totul anormal ca arhitecți ce au luat parte la concurs cu atîta succes și cari au sub direcțiunea lor lucrări însemnate stau depărtați unii de alții. O asociațiune era de mult dorită; cu tote aceste vedând animațiunea cu care se vorbea arhitectul strein, ne-a dat impulsiune" în "Școala de arhitectură a arhitecților români". *Analele arhitecturei* și *a artelor cu care se leagă*, București: Tipografia Curții Regale F. Göbl FII, 1892, martie, p. 47.

26 Zahariade, *op.cit.*, pp. 354 – 355.

27 Delaire, Edmond Augustin; de Penanrun, Louis David; Roux, François. *Les architectes élèves de L'Ecole des Beaux-Arts (1793 - 1907)*. Deuxiéme édition. 1907, Paris: Librarie de la construction moderne, pp. 349, 175.

28 chestiunea restaurărilor și scrisori transmire între George Sterian, fost elev al *École des Beaux-Arts* și profesorii săi francezi Garnier și Revoil în *Analele arhitecturei* și *a artelor cu care se leagă*, București: Tipografia Curții Regale F. Göbl FII, 1890 nr. 02, pp. 79 – 80.

29 "Societatea arhitecților români – Adunarea de la 30 Aprilie 1891*"* în *Analele arhitecturei* și

a artelor cu care se leagă, București: Tipografia Curții Reglae F. Göbl FII, 1891, mai, pp. 102 – 104.

30 "D. Maimarolu este un tiner arhitect român, vechiu elev al școlei nostre de *Belle-Arte*. Succesul său într-un important concurs internațional, unde fiecare țară a trebuit să aibă campionii sei, trebue salutat cu simpatie de arhitecții francezi." Un alt citat al lui Julien Guadet despre câștigarea de către Dumitru Maimarolu a concursului internațional pentru Palatul Camerei și Senatului din 1879 în *Succesul românilor la Concursul Internațional* în *Analele arhitecturei* și *a artelor cu care se leagă*, București: Tipografia Curții Reglae F. Göbl FII, 1891, ianuarie, p. 14.

31 "Ședința de comitet din 12/24 Martie 1892 – Școla de arhitectură" și " Ședința de comitet din 15 Martie 1892" în *Analele arhitecturei* și *a artelor cu care se leagă*, București: Tipografia Curții Regale F. Göbl FII, 1892, aprilie, p. 51.

32 Zahariade, op. cit., p. 355.

33 Ibid., p. 356.

34 *Regulamentul* Școalelor *de Belle-Arte, galeriilor de tablouri* și *muzeelor de sculpturi* publicat în "D'ale artei romîne" în *Analele arhitecturei* și *a artelor cu care se leagă*, București: Tipografia Curții Regale F. Göbl FII, 1892, ianuarie, p. 17.

35 Moldovan, Horia, *Arhitectura occidentală* în *Secolul al XIX-lea*, curs teoretic UAUIM, nepublicat, 2016, pp. 33–38.

36 "Școla de Arhitectură" în *Analele arhitecturei* și *a artelor cu care se leagă*, București: Tipografia Curții Regale F. Göbl FII, 1892, mai – iunie, pp. 106 – 109.

37 Guédy, Henry, *L'Enseignement à l'École nationale et speciale des Beaux-Arts. Section d'architecture*, Paris: Librairie de la construction moderne, 1899, p. 114.

38 Proiectele se desfășurau după o schiță de 12 ore și se studia timp de 2 luni în ateliere, sub îndrumarea profesorilor de atelier. în "Școla de Arhitectură", op. cit., p. 107.

39 Ionescu, *op. cit.*, p. 46.

40 Traianescu, Ion D., "Fresca înaintașilor noștri" în *Revista Arhitectura*, 1941, anul VII, p. 107. Atelierele nu puteau exista fără maeștrii iar Trăiănescu îi menționează pe Georgescu și Valbudea pentru desen și pentru proiectele de arhitrectură pe Socolescu, Mandrea și Ciocârlan (n.a. Sterian a fost de asemenea șef de atelier).

41 Traianescu, Ion D., *loc. cit.*.

42 Lascu, Nicolae, "Școala de Arhitectură și Stilul Românesc 1900 – 1915" în *Revista Arhitectura*, București, 1985, anul 33, p. 37.

43 Ionescu, *op. cit.*, p. 47.

44 *Ibid.*, *loc. cit.*

45 Smărăndescu, Paul, *Scurt parcurs biografic: repere Apud.* Muzeul Școlii de Arhitectură. și Smarandesco, Paul în *École des Beaux-Arts – Archives de l'École nationale supérieure des Beaux-Arts (1793-années 1970)* – AJ/52/435; (A.n.F. – Archives nationales de France)

46 Ionescu, *op. cit.*, p. 48.

47 Panaitescu, Alexandru. "Arhitecți spre și dinspre România până în 1940"; https://arhitectura-1906.ro/2020/08/arhitecti-spre-si-dinspre-romania-pana-in-1940/;
48 Vasilescu, Simion. "Mincu văzut de un fost elev al său" în Revista Arhitectura, 1941, p. 42.
49 Antonescu, Petre. "Ultima vorbă" în *75 de ani de* învățământ *Superior de Arhitectură*, Ionescu *op. cit.*, p. 14.
50 Ionescu, *op. cit.*, p. 51.
51 Traianescu, *op. cit.*, p. 110.
52 *Ibid.*, *loc. cit.*.
53 Spre exemplu, două studii asupra ordinelor clasice, alcătuite de Ada Zăgănescu în iunie 1912; Centrul Expozițional documentar UAUIM, proiect Scan Dip 130.
54 Traianescu, *op. cit.*, p. 110.
55 Lascu, Nicolae, "Școala de Arhitectură și Stilul Românesc 1900 – 1915" în *Revista Arhitectura*, București, 1985, anul 33, p. 44.
56 *Ibid.*, *loc. cit.*
57 Panaitescu, Alexandru. "Arhitecți spre și dinspre România până în 1940"; https://arhitectura-1906.ro/2020/08/arhitecti-spre-si-dinspre-romania-pana-in-1940/;